Gündelik Yaşamın Saydamlığına Adanmış Bir Anlatı

Hayri Esmer

İrfan Önürmen, yaşadığımız çağı tanımlayabilecek referanslar ile kurguladığı yapıtlarını, malzemenin anlam katmanlarıyla ustalıklı bir şekilde ilişkilendirerek, güçlü romantik bir duyarlığı öne çıkarmaktadır. Gündelik olanın doğasına odaklanmakta, onun, kent kültürü, dil ve kavram bileşenleriyle deneysel yorumunu ortaya koymaktadır. Önürmen, figür kaynaklı resim geleneğinin sınır ve olanaklarını, çağımıza özgü sorunsallarla kurcalamakta; bunu kendisine özgü bakış, yaklaşım ve yöntemlerle yorumlayan bir açılım içinde olduğu görülmektedir. Bu anlatıda malzemenin sunduğu olanakların deneysel bir mecra haline getirildiği ve olası seçeneklerin araştırıldığı ortadadır. Bu durum, sanatçının dil arayışlarını geniş bir perspektife oturtmakla kalmaz, aynı zamanda bu *dil*in yaşama temas etme noktasında, yapıtı çok anlamlı kültürel bir koda dönüştürür.

Önürmen, sıkı bir resim eğitiminden gelmesine karşın boyanın olanaklarına kuşkuyla bakıp; alternatif arayış içerisine girdiği; malzeme sunum ve mekanı yapıta dahil eden bir tasavvur içinde olduğu görülmektedir. Malzemenin zenginleştirici olasılıklarına yaslanır. Daha da önemlisi malzemenin kullanımıyla yaşadığımız ve tanıklığını yaptığımız dünya arasında kurulan ilinti, onu anlam zenginleştirici bir metafora dönüştürür. Fragmanlar, katmanlar, saydamlık, grileşme, iç içelik, kırılganlık ve lirizmin oluşturduğu romantik duygulanım bu yapıtların öne çıkan nitelikleri olarak sıralanabilir.

Yeniden biçimlenen resim

İrfan Önürmen'in anlatısını konumlandırmak için, ülkemizde 90'lı yıllarla birlikte başlayan, resmin/sanatın dönüşmeye başladığı, yeniden biçimlendiği ve sınırlarının genişlediği yıllara bakmak lazım. Bilindiği gibi bu yıllar, modernist resim geleneğinin gerek kurumlarda gerekse sanat piyasasında hala güçlü bir şekilde hissedildiği; ancak öte taraftan da buna yönelik eleştirilerin azgınlaştığı yıllar idi. Zamana yayılan bu çatışma, kuşku yok ki 'geleneksel' olan resmi/heykeli ötekileştirdi; ve onun yerine bu disiplinlerin yeniden tanımlandığı, geçmiş ile ilişkilerini gözden geçirdiği bir anlayışın ortaya çıkmasını sağladı.

Kanaatimce bu yıllar, 'geleneksel' resim yapma yöntemlerinin nasıl kullanılmaya devam edileceği; *kavram*ın resme nasıl dahil olacağı ve en önemlisi de *malzeme*, *boya* ve *yüzey*in bu yeni resimdeki konumunun ne olacağı sorularına cevap aranan yıllar oldu. Sonuçta görülen o ki, artık resim, 'resim' olarak tanımlanabilecek sınırların dışına taştı. *Malzeme* ile tanıştı. *Mekan*la, *kavram*la tanıştı; ve en önemlisi de *dil* sorunlarıyla ile yeniden

tanımlanabilecek bir ilişki kurdu. Bu sorunları yeni bir bağlamda ele aldı ve yeniden yorumladı. Ancak tüm değişim ve dönüşümlere rağmen, tuvalden/*yüzey*den uzaklaşması, *malzeme*yle ve *mekan*la buluşmasına rağmen resim kendi 'öz kimliğini' asla kaybetmedi ve korudu. Çünkü tüm bu bileşenler resmi dönüşmesine dönüştürdü; ancak onu kendisine özgü yeni varlık koşullarını da yarattı; ve daha sağlam bir zemine oturttu.

İşte, İrfan Önürmen'in *mekan*, *malzeme* ve *dil*i bir sorunsal olarak görmesi ve resimsel birikimiyle örtüştürerek kullanmaya başlamasını bu sürecin bir parçası olarak görmek gerek. Çünkü Önürmen'deki paradigma değişimi Türkiye'deki bu değişim yıllarına tekabül etmektedir. Önürmen'de resim, 'kendi kimliğini' sürdürmektedir aslında. Malzemenin 'baskın' ve güçlü etkisine 'teslim' olsak bile karşımızda en nihayetinde hala bir 'resim' bulunmaktadır. Ancak öte taraftan bunun başkalaştığını da gözardı edemeyiz elbette. Boya plastiğinin yerini, malzemenin doğası almıştır. Katmanlar halinde üstüste konumlanan *tül* malzemesi, kendine özgü yeni bir bağlam, buna bağlı olarak da yeni bir anlam dünyasının oluşmasını sağlamıştır. Yapıtın yeni bileşeni olan malzeme, hem kendine özgü yeni bir mekanın oluşmasını sağlamış, hem de düşünsel arka planı dönüştürerek dilin olanaklarını genişletmiştir. Böylece imge boyaya bağlı olmaktan kurtulmuş; artık malzemeyle hayat bulmuştur. Malzemenin de fiziksel varlığıyla yarattığı katmanlar ve boşluklar yeni mekan ilişkileri yaratmış; dolayısıyla da iki boyutlu düzlemde var olan derinlik yanılsaması, gerçek bir derinliğe dönüşmüştür.

Gündelik olanın ruhu

İrfan Önürmen'in sanatı, kuşku yok ki yüzünü yaşadığı topluma çevirmiştir. Gündelik yaşamın karakterini görmeye, orada olup bitene odaklanmıştır. Burada bazen kültürün yıkıcı gerçekliği ile bazen de üçüncü sayfa kurbanlarının travmalarıyla yüzleşebiliriz. Özel hayatın gizliliğini, politik olanın özgüvenini ve toplumsal olaylardaki şiddeti görmek zor değildir. İrfan Önürmen, toplumda yaşanan olaylara karşı sorumlulukla yaklaşıp, bunları yapıtlarına taşıyarak kendi oyun alanına dahil etmektedir. Onun yapıtlarındaki çoğu gösterge hayatımıza temas eden, çevremizde görebileceğimiz yaşamı veri almaktadır. Kentin yarattığı bıkkın insan görünümlerinden, patron tiplemelerine, orta sınıf insan karakterlerinden, kentin kaçınılmaz unsuru olan erotik görünümlerine, reklam dünyasının parlattığı imajlardan, siyasal olaylara kadar pek çok tema ve imge Önürmen'in yapıtlarında yeni bir görünürlükle hayat bulmuştur. Aslında bu yönüyle kentin sosyolojik gerçekliğinin bir arkeolojisi ile karşı karşıyayız. Dolayısıyla da bu yapıtların izi sürüldüğünde yaşadığımız toplumun kültürel katmanlarıyla karşılaşmak zor olmasa gerek.

Sanatçı, yaşama dair olanı ekranlardan, medyadan, gazete küpürlerinden, dijital ortamdan, kısaca günümüzün her tür kitle iletişim araçları üzerinden okumaktadır. Bunlardan edindiği imajları, bilgiyi, malzemeyi yaratıcı sürecin bir bileşenine dönüştürmektedir. Bu nedenle sahneler çoğu kez kurgudan çok yaşanmışlığın izini sürer. Hayata aittir. Ancak sanatçı burada bir tanıklık oluşturmaktan öte yaşadığı dönemi karakterize edecek göstergeler peşindedir. Dolayısıyla onları da toplumsal ilginin odaklandığı olaylar olarak görmek ister. Bu anlamda Önürmen'in sanatçı olarak kendince dönemi tanımlayabilecek kodları seçip ortaya koyduğundan bahsedilebilir. Yani bu yapıtlara bakarak o günün önemli ve öne çıkan gündemini yakalamamız zor değildir. Bir gazeteci hassasiyetiyle kendi sanatsal ajandasını oluşturmuştur. Bu nedenle de Önürmen'in sanatı, gündelik hayattan ayrı düşünülemeyecek kadar onunla iç içe geçmiştir. Çevrecilikten savaşa, özel hayattan politikaya, cinsellikten toplumsal olaylara, polis şiddetinden paparazilere, protesto gösterilerinden suça tanıklık edenlere, patronlardan kaçamak yapanlara, dayak yiyenlerden sevişenlere kadar geniş yelpazede günlük yaşamın dinamizmine penceresini açmıştır. Bundan dolayı da onun yapıtları, sadece içinde bulunduğumuz toplumun bir panoramasını ortaya koymakla kalmaz aynı zamanda ele aldığı o dönemleri, bu olaylar üzerinden yeniden tanımlayarak son derece politik olan bir tavrı görünür kılar.

Bunlardan ötürüdür ki, onun yapıtları İstanbul'un kozmopolit kent yaşamının farklı sokaklarında cereyan eden hayata dokunmamızı sağlar. Popüler kültürün ikonlaştırılmış ve cazibe haline getirilmiş kurgusal yapısına ilgimizi çeker. Tüketim toplumunun insani olmayan iç yüzünü, modern devletin şiddet uygulama potansiyelini görünür kılar. Nihayetinde de günümüz insanın yaşamaya mahkum olduğu açmazların, acımasızlıkların, içinden bir türlü çıkamadığı paradoksun ve yıkıcı kültürün eleştirisini ortaya koyar.

Önürmen'in gündelik yaşamın bu çeşitliliği ve dinamizmiyle örtüşen bir dil arayışı içinde olduğu da görülmektedir. Çizimler, desenler, kolajlar, biçimlendirilmiş malzemeler, karışık teknikle yapılmış çalışmalar onun hem gündelik hayatla hızlı bir ilişki içinde olmasını, hem de sanatsal uğraşı, bir oyun alanı haline getirdiğini görmekteyiz. O, gündelik olanın hızlı değişme potansiyelini kullandığı dil ile lehine dönüştürür. Olaylar, yöntemler ve bakış çeşitliliği bu hızın yarattığı ilişklendirmeler ile yapıtın anlam katmanlarını zenginleştirir. Kolaj ile başlayan süreç, zaman içinde boyutlanır ve mekana yayılır. Duvar düzenlemeleri, yerleştirmeler, heykeller ve sınırsız malzeme olanakları ile sanatçının dil ve biçim dünyası evrilir; ve her defasında yeniden biçimlenir.

İç sıkıntısına dönüşen tasavvur

Kent insanının sahip olduğu insan tipolojisi Önürmen'in yapıtlarında önemli bir yere sahiptir. Aslında bu yapıtlar, bir yönüyle onu okumaya ve ona ilişkin bir perspektif oluşturmaya yönelmiştir. İlk dönem çalışmalarında bu temsiliyeti onların sınıfsal karakterine ve toplumsal konumlarına atıf yapan özellikler üzerinden ortaya koyduğu muhakkak. Tema, yer ve karakter çeşitliliği bunu göstermektedir. Bu anlamda kurgular, ait oldukları kesime ve kimliklere dair pek çok veriyi de kuşku yok ki içermektedir. Bu dönem yapıtlarında tanımlamakta zorlandığımız, parçalanıp yüzeyle bütünleşen *yüz*, daha sonraki dönemlerde anlam derinliğinin mecrası haline gelir. Özellikle *Bakış* serisinde bireyin ruhsal dünyasının, iç sıkıntılarının tezahür alanına dönüşür. Bu portrelerde yoğun bir duygulanım atmosferinin yapıta hakim olduğu dikkat çekmektedir. Orta yaş insanın dinginliği, düşünceli ve durağanlığı hakimdir. Derinden derine bir tedirginlik ve umutsuzluk sezilmektedir. İzleyeni huzursuz eden bakışlar, haliyle duraksatır ve yapıt üzerinde düşünmeye sevk eder.

Modernitenin bir tasavvuru olan kent insanı sahip olduğu kategorizasyonlar içinde kendi kendisiyle, iç sıkıntılarıyla baş başa kalmış ve yalnızlaşmıştır. Sahici olmayan, yapay ve tekinsiz bir yaşam deneyiminin izleri yayılmıştır atmosfere. İçinden çıkılması zor bir paradoks yaşanmaktadır sanki. Bu yönüyle ilk dönemlerde toplumsal ve sınıfsal özellikler üzerinden yapılan yorumların burada bireyin kendisine ruhsal çatışmalarına yöneldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla da bu çalışmalardan hareketle söylenebilir ki, Önürmen'in sanatı, çağdaş toplum bireylerinin kendi kendileriyle ve kimlikleriyle bir çatışma içinde olmanın doğurduğu sonuçları tartışmaya dönüktür.

Fragmanlar, Olasılıklar ve lirizm

Fragmanlar ile düşünme, onu yüzey ile ilişkilendirerek kurguları oluşturma Önürmen'in öteden beri kullanıyor olduğu bir yöntem. Bu, kuşku yok ki yapıtın düşünsel boyutu kadar, görsel ve yarattığı etkiyi de beliren bir faktör. Kolaj ile başlayan bu süreç, malzemenin yapıta dahil ettiği niteliklerle zaman içinde mekanı da kuşatan bir sürece evrilir. Burada artık imgeler parçalamış; fragmanlar halinde yüzeyde yayılmasıyla ve farklı koşullarda resmin yeni bir bileşeni haline gelmesi ile son bulmuştur. Geniş fırça darbelerini anımsatan lekeler, kesiklerle oluşan geometri, boşlukların ve malzemenin yarattığı saydamlık dikkat çekicidir. Artık imgenin yok olan, yüzeye yayılan parçalarıyla karşı karşıyayız. Beden, bütünlüğünü kaybedip bir taraftan yüzeye yayılmış, diğer taraftan yapıtın derinliklerine gömülmüştür. Derinlik arttıkça imgeye ait parçacıklar uzay boşluğunda yitip giden nesneler gibi gözden kaybolmaktadır.

Önürmen'deki bu fragman dili, dış dünya gerçekliğine dair olasılıkları ve anlam katmanlarını görünür kılarken öte taraftan da kurgunun yapısal bir unsuru ve anlatım özgürlüğüne yeni bakış

şekillerini dahil etmiş; mekana, sunuma, dile, biçimsel ve anlamsal bir boyut katmıştır. Dolayısıyla söylenebilir ki bu anlatıda, malzemenin anlam ve olanakları ile toplum gerçekliği arasında ustalıklı örtüşme sağlanmıştır.

Yapıta ait kılınan önemli özelliklerden birisi de, dilin sahip olduğu sıra dışı müzikalite ve şiirselliktir. Malzemenin kırılgan hali, geçirgenliği, grinin onlarca tonunu, boşluğun tanımlanmayı bekleyen belirsizliği bu şiirselliği inşa eder. Sanatçının arşivde kaybolmaya yüz tutmuş, unutulmuş imgelerin yeniden gün yüzüne çıkmasının, hatırlanmasının her zaman hüzünlü bir hali vardır. Nitekim onların unutulmuşlukları, yapıtta belirsizleşen, yitip giden ve derinliklerde kaybolan imgelerde de devam eder gibidir. Ön düzlemden geriye doğru gittikçe belirgin olan ile yitip giden arasındaki muğlaklık, tanımlanamazlık, böylece Önürmen'in bir özelliği olur; ve yapıtı etkisi altına alır. Bu yönüyle bakıldığında Önürmen'in sanatı kontrastlıklar üzerinden oluşturulmuş bir kurguyu dışlar. Kurgu, parçalıdır ama yapıta geçişlilik hakimdir; katmanlar kopuk ve keskindir ama boşluklar bu keskin sınırları eritmiştir; lekecidir ama bu lekeler grinin tonlarıyla, saydamlıklarıyla neredeyse görünmez hale gelmiştir; kesilmişliğin izleri yüzeye hakimdir ama üst üste binen katmanlar bunları kırılgan bir karaktere büründürmüştür.

Göstergeler, örtme ve gösterme tezatlığından güç almaktadır. Böylece atmosfer hayatın sınır hatlarına, ara durumlarına, gizil noktalarına sirayet edip bunu tartışılır kılan bir tasavvura dönüşür. İp uçlarını birleştirip hikayenin tümüne ulaşmak gibi. Figürlerin kendisi olup olmamakta yaşadığımız kararsızlık ve imgenin görünür olmaktan uzaklaşan muğlak ve çokluk karakteri, çağdaş toplumda giderek belirsizleşen ve yitip giden bireyin umutsuz dünyasını anımsatır. Görünür olmakla gözden kaybolmak arasında bir düştür konumlanılan yer. Ancak o derece de kalıcı bir iz bırakır zihinlerde. Anımsamaya çalıştıkça zihinlere kazınan bir iz...